Türkiye'de Kültürel İktidarın Kuruluşu 1923-1945

Sevda Nur Çevik*

Yılmaz Çolak, ***Türkiye'de Kültürel İktidarın Kuruluşu 1923-1945*****, Liberte Yayınları, Ankara, 2017, 271 sayfa, ISBN: 978-605-9823-19-7**

Siyasal hayatı anlamak, olayları derinlemesine incelemek için kültür, önemli bir değerlendirme sahasıdır. Türkiye siyasetini değerlendirmek ve olayları geriye dönük olarak okumak için bir dönem seçmek gerektiğinde karşımıza Cumhuriyet'in kuruluş yılları çıkmaktadır. 1990'lı yıllarda yükselen kimlik siyaseti ve hayat tarzı değerlendirmelerini anlamanın yolunun ancak Cumhuriyet'in kuruluş döneminde gerçekleşen devlet-kültür bağlamının anlaşılması ile aydınlanacağını öne süren yazar, eserini 2000 yılında Bilkent Üniversitesi'nde savunduğu doktora tezi üzerinden kaleme almıştır.

Yazar Yılmaz Çolak, sosyoloji lisans mezunu olup, ardından siyaset bilimi alanında yüksek lisans ve doktora yapmıştır. Göç, vatandaşlık, milliyetçilik, kimlik konuları üzerine çalışmalarını yürütmektedir. Bu bağlamda ele alınacak eser, bugün bile hâle üzerinde tartışmaları devam eden devlet-kültür ilişkisi, devletin kimlik inşası gibi konulara odaklanması, ayrıca dönem analizi yapılması bakımından incelemek amacıyla tercih edilmiştir.

Sekiz bölümden oluşan eserin üzerinde durduğu ana başlıklar şöyledir: *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum Tahayyülünün Dönüşümü, İttihat ve Terakki: Yeni Toplum Yaratma Fikri, Kemalist Siyasal İktidarın Şekillenmesinde Medeniyet ve Kültür, Kemalist Kültürel İktidarın Şekillenmesi: Hukuki ve Kurumsal Altyapı, Yeni Anlam Dünyası Arayışı: Dil Politikaları, Yeni Hafıza: Kemalist tarih Yazımı ve Kültür Üretimi, Kültürü yaygınlaştırma: İnönü Dönemi (1938-1945), Modern Zamanlarda Devlet-Kültür İlişkisi.*

*Doktora Öğrencisi | Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi SBKY ABD | Sevda.cevik@hbv.edu.tr.
ORCID: 0000-0003-1985-8069 | DOI: 10.36484/liberal.1028930
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 27, Sayı:105, Kış 2022, ss. 177-180.
Gönderim Tarihi: 26 Kasım 2021 | Kabul Tarihi: 11 Mart 2022

Anlaşılır ve akıcı bir dil kullanan Çolak, gerekli yerlerde tanımlara başvurarak net bir anlatım sunmaktadır. Kitabın esas hususlar belirtilmeden önce giriş kısmında gerekli detaylandırmalar yapılarak okuyucuya perspektif kazandıran yönleri de bulunmaktadır. Aynı zamanda çalışma konusu olarak ilgili dönemin ve ilgili konuların seçilme gerekçeleri de açıklanmıştır. Çolak eserin amacını şöyle açıklar: *Erken Cumhuriyet döneminde (1923-1945) Kemalist kültür anlayışının oluşum sürecini ele alıp nasıl kavramsallaştırıldığını ve nasıl bir kültürel iktidar oluşturduğunu açıklamaktır* (s. 13).

Medeniyet ve kültür kavramları açıklanarak Cumhuriyet dönemi ve modernleşme ele alınmıştır. Esasen devlet-kültür ilişkisini ve toplumu şekillendirmede kültürün yer aldığı konumu ele alan çalışma nitelikli bir araştırmadır. Devlet aygıtlarının kültür oluşturmadaki konumu, kamusal alana ve vatandaşlık statüsüne etkisi siyasal, toplumsal, kültürel açılardan tartışılmıştır. Kitabın süreç olarak esas üzerinde durduğu kısım erken Cumhuriyet dönemidir. Burada ele alınan kurumların "kültür üretimi" ve vatandaşlar üzerinde gelişen düşüncelerin değişime etkisi ele alınmıştır. Akademik olarak detaylı bir çalışma ürünü olan eserde yazar ileri sürdüğü varsayımları, olaylar ile destekleyerek fikirlerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda erken Cumhuriyet dönemi içerisinde kurumlar, kişiler ve gerçekleştirilmek istenen amaçlar birbiriyle bağlantılı olarak incelenmiştir. Aynı zamanda son 30 yıl içerisinde meydana gelen gelişmeler, çalışma kapsamında ele alınan dönem bakımından etkileri incelenerek kısaca belirtilmiştir.

Kitabın üzerinde durduğu temel varsayımı Çolak şöyle özetler: *Kültür, modern devlet mekanizmasının okul sistemi, yarı-profesyonel kültürel kurumlar, askeriye ve medya tarafından söylem ve eylem olarak üretilir, yeniden üretilir ve yayılır. Bununla birlikte bu çalışma, Türkiye'de devletin her şeyi kontrol eden, gözetleyen, kadir bir mekanizma olduğunu iddia etmemektedir. Fakat onu "meşru" kültürün sınırlarını çizen aktif bir araç ve temel meşru güç olarak değerlendirmektedir. Çünkü Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında devlet ve onun bürokratik unsurları modern örgütlü toplumsal yapıya dayalı hiçbir siyasal gücün olmadığı bir ortam tek belirleyici siyasal otoritedir* (s. 19).

Erken Cumhuriyet döneminde "cahil" ve "geri kalmış" olarak nitelenen halkın bir kültür inşa sürecine tabi olduğu ileri sürülür. Bu bağlamda eserde Şapka Kanunu, Halifeliğin Kaldırılması, Halk evleri, tarih yazımı, muhalefet partileri gibi perspektifler üzerinden yapılan çalışmalar ele alınarak "yukarıdan aşağıya medenileştirme" olarak değerlendirilen süreç argümanları ile açıklanır. Salt tarihsel bir anlatımdan ziyade kültürü ve modernleşmeyi ele alarak toplumsal, siyasal, konuları değerlendiren eser, ilgili dönem üzerine

çalışan araştırmacılar için bir kaynak olduğu gibi aynı zamanda farklı bakış açıları veya detaylı okumaları merak eden kişiler için de net, akıcı ve açık bir anlatıma sahiptir.

Çalışmada ilgili dönemin inceleme alanı olarak seçilme sebebi kısaca şöyle açıklanabilir: *Kemalist ulus-inşa projesi bir dil, etnik yapı ve kültürel anlamda heterojen olan toplumu yekpare bir ulusa dönüştürmeyi hedefledi* (s. 25). İlgili dönem medenileştirme projesi içerisinde 1923-1930 arası medeniyet, 1930-1945 arası ise kültür üzerinden açıklanır. Çalışmanın üzerinde durduğu sorular: Kültür, Kemalist 'kültür-inşacılar' için ne anlam ifade etmektedir? Kültür üretim sürecinin içeriği ve aşamaları nelerdir? Ne ölçüde bu üretim yapay ve sahici değerler üzerinden gerçekleşmiştir?

Çalışmanın omurgasını oluşturan kısmına gelmeden önce ilk olarak Osmanlı Modernleşmesi ve İttihat Terakki ele alınarak 1923 sonrası döneme gelen süreçte hangi koşulların var olduğuna değinilmiştir. Bu dönemlerde yer alan modernleşme bir diğer anlamda medenileşme hareketleri ele alınmıştır. Daha çok vatanı kurtarma çalışmaları üzerinden şekillenen bu süreçler ve ilgili gerekçeleri açıklanmıştır. Dönemde ele alınan fikir akımlarına değinilerek, bir toplum yaratma, düşüncesinin gelişimi açıklanmıştır. Geri kalma olarak nitelenen unsurların zaman içerisindeki değişimi, dinin geri kalma içerisindeki konumu, Batılılaşma yanlılarının yaklaştığı bakış açıları ele alınan hususlar arasındadır. İlgili dönemi Çolak "*Tanzimat'tan İmparatorluğun dağıldığı ana dek tüm modernite projeleri ve entelektüel akımlar imparatorluk altında yaşayan insanlar için olası ortak amaçlar veya bir bakıma kolektif bir kimlik arayışında oldular*" şeklinde açıklamıştır (s. 82).

Çalışmada esas olarak kültür inşa sürecinde devletin konumu ve halkı eğitme biçimi üzerinden hareket edilmiştir. Kolektif bir kimlik yaratmaya yönelik çalışmalar, farklıların nasıl algılandığı ve ideal toplum tasavvuru dönemde gerçekleşen faaliyetler üzerinden incelenmiştir. Kemalist Siyasal Kültürün Şekillenmesinde Medeniyet ve Kültür isimli bölüm esas olarak kitabın ileri sürdüğü argümanların detaylandırıldığı önemli bir kısımdır. Yazar burada daha önceki bölümlerde ele aldığı modernleşmeyi kıyas yaparak dönemi değerlendirir: *Kemalistlerin modernleşme yorumu, modernleşmeyi devleti kurtarmanın bir yolu olarak gören Tanzimat ve İkinci Meşrutiyet reformcularından farklıydı. Kemalistlere göre modernleşme bir sonuca ulaşmayı sağlayan bir yöntem olarak değil, kendi içerisinde değerli bir projeydi* (s. 87).

"Yukarıdan aşağıya kültürel dönüşüm" olarak nitelenen süreçte medeni bir toplum yaratılmaya çalışılması ve medeni toplum oluştururken örnek alınacak anlayış Batı medeniyeti olarak yer alır. Burada toplumun şekillendirilmesinde

esas olarak anlaşılması gereken şudur: *Kemalistler, kimliklerin olmazsa olmazı olarak modern belirtiler ve görüntü kazandırmak için çabaladılar. Bu doktrine göre medeniyet teknolojik ve bilimsel terimlerle tanımlanan bir kavram değil; medeniyet, hayatın her alanındaki davranış ve tutumlarımızı içine alan bir ağı kapsar* (s. 88).

Toplumun şekillendirilmesinde giyim tarzı, konuşma tarzı, sosyal hayata kadar her aşama bu süreçte yer almaktadır. Esasen eski olarak nitelenen tüm kalıntılar ortadan kaldırılarak modern bir toplum yaratılmaya çalışılır. Bu dönemde medenileşme çabaları içerisinde bir toplum inşa edilirken entelektüel ve teknolojik gelişmelerin yanında sosyal hayatı da kapsayan birçok gelişme yaşanır. Bu süreçte "kadın", "din", "dil" gibi pek çok kavram modernleşme aşamaları içerisinde birer sembol halini almıştır. Çolak'ın ilgili döneme dair yorumu şöyledir: *Kemalist medenileştirme projesi, geçmişin kültürel mirasından tamamen koparak yeni bir mentalite ve hayat tarzı yaratmaya ve bunu sağlamlaştırmaya yönelik hareket ediyordu. Bu Türkiye'de yaşayan bireylerin vatansever vatandaşlar olarak yetiştirileceği ve mükemmelleşeceği kamusal hayatın adı olacaktı* (s. 111).

Kültür üretim süreci başından itibaren devlet elinde yukarıdan aşağıya olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde kültürün yayılımında kullanılan araçlar çalışmada ayrıca açıklanmıştır. Sadece dil, giyim, gibi alanlarda değil tarih yazımı noktasında da ilgili süreçte çalışmalar yapılmıştır. Modern Batı medeniyeti ile uyum içerisinde İslam ve Osmanlı geçmişinden ayrılan bir tarih oluşturulmaya çalışılmıştır. Çolak bu gelişmeleri *"Kemalistlerin tarih yazmaya duydukları ilgi, kültür üretimi sürecini tarihsel olarak gerekçelendirmeye yönelik bir arayış olarak"* ele almaktadır (s. 196).

Eser, "modern zamanlarda devlet yapısının işleyişinin ve otoritesinin anlaşılabilmesi için devlet-kültür ilişkisinin nasıl şekillendiğini ve geliştiğini bilmek gerektiği anlayışına dayanmaktadır" (s. 216). Kemalist kültür anlayışını hem kapsayıcı hem de dışlayıcı olarak değerlendiren yazar, siyaset bilimi açısından bir süreç olarak 1923-1945 dönemini devlet-kültür ilişkisi bakımından yorumlar.

Kitap en genel haliyle bütün olarak ele alındığında siyaset bilimi ve toplumsal yapı açısından incelenmeye değerdir. Kuruluş dönemi ve ulus inşa sürecini kültür ve medeniyet üzerinden detaylı olarak ele alırken, ilgili yazında önemli bir boşluğu kapatmaktadır. Salt bir tarih okumasından ziyade eleştirel olarak dönem irdelenmekte ve mukayeseler yapılarak açıklayıcı bir anlatım sunulmaktadır. Tüm bu açılardan eser hem alanda çalışan araştırmacılar için hem de siyaset bilimi, tarih, toplumsal yapı üzerine okuma yapmak isteyen herkes için kaynak bir kitaptır.